

Prispevek k poizkusu identifikacije ovir pri uvajanju odločnejše ekološke politike

DUŠAN VUKOVIĆ

Ministarstvo za varstvo okolja
Ljubljana

UDK: 30:504

316.334.5

Izvorni znanstveni rad

Priljeno: 12. travnja 1991.

Autor u ovom radu utvrđuje povezanost ekološke osviještenosti pojedinih društvenih struktura s ekološkom politikom s obzirom na konkretno stanje okoline u Sloveniji i pokušava identificirati okvire koji se suprotstavljaju uvođenju odlučnije ekološke politike.

Podaci iz svake godine anketiranog javnog mnijenja, što ga izvodi RI FSPN, a koji se odnose na saznavanje mnijenja i stavova o problematici zagađivanja okoline, ukazuju, da se slovenko javno mnijenje u zadnjem desetljeću snažno ekologiziralo. Iz podataka također proizlazi i neosporan zaključak da je izvanredno široki krug rukovodilaca i vođitelja ekološki posve osviješten, uslijed čega se može dogoditi da se ovaj sloj založi za razvojne potencijale gospodarskog prestrukturiranja koje bi bilo ekološki usmjereno.

S druge strane fizički podaci o stanju okoline ukazuju na izvanrednu degradaciju okoline u Sloveniji. A također i to da se politički sistem osobito nesporno odazivao na sve učestalije i sve jasnije uvide da su ovi problemi strukturalni i da izviru iz pogrešne koncepcije razvoja. Iz strukture moći jednostranačkog političkog sistema, smatra autor, koja je inače bila sepkulativna, premda o tome nema relevantnih istraživanja, proizlazi da je prijašnja politička elita bila jednostavno nesposobna primiti aktuelnost ekološke problematike i nepravljena da je na uspješan način inaugurira i ekonomsku strukturu društva.

Autor vidi mogućnost promjene prije svega u ekološki do kraja osviještenoj javnosti, a posebno vodećih i rukovodećih slojeva. Premda se dosadašnje ispitivanje ekološke svijesti u Sloveniji odvijalo prije svega na nivou javnog mnijenja, ono je bilo sposobno registrirati njenu »pasivnu« polovinu, izvjesni površinski environmentalizam. Za utemeljeno zaključivanje o činjeničnom stanju okoline, za istinsku polemiku na području ekologije, trebalo bi izvesti temeljitija istraživanja, koja bi razotkrila i »aktivnu« stranu ekološke svijesti, kao i činjeničnu ekološku osviještenost.

Uvod

V zadnjem času se je v svetu že v veliki meri uveljavila hipoteza o ekologiji ne le kot o novi znanosti oziroma novi znanstveni disciplini, temveč o ekologiji kot o novi znanstveni paradigmi (v Kuhnovem pomenu besede), ki na (paradigmatsko) nov način preučuje okolje v najširšem pomenu besede, kot soodvisen sistem geo-, bio- in socio- struktur.

Strogo gledano po vsej verjetnosti ne gre za spremembo znotraj same znanosti, ki bi opravičevala hipotezo o paradigmatškem zasuku, kot menijo nekateri (npr. Prigogine, Capra, Rifkin), temveč le za spremembo, ki je znanosti eksterna, kot novo vrednotenje, torej kot na nek način etični postulat (Hribar). Na tem mestu seveda ni naš namen, da bi podrobneje osvetlili to problematiko. Zaenkrat se zadovoljimo z ugotovitvijo, da je ta sprememba povzročila daljnosežne posledice, tako v znanstvenem načinu mišljenja, kot v zavesti in tudi že praktičnem delovanju ljudi.

V našem prispevku smo skušali ugotavljati povezanost ekološke osveščenosti posameznih družbenih struktur z ekološko politikom oziroma konkretnim stanjem okolja in poskusili identificirati ovire, ki stojijo nasproti uvajanju odločnejše ekološke politike.

I. Problem

Na začetku je potrebno izpostaviti, da se pri nas že samo razkrivanje ovir za uresničevanje odločnejše ekološke politike srečuje s samim seboj kot z oviro. V mislih imamo skoraj popolno odsotnost relevantnih družboslovnih raziskav ekološke problematike. Tako je tudi ta prispevek pisan na podlagi skromnega empiričnega gradiva, saj v Sloveniji enostavno ni družboslovnih raziskav, ki bi poglobljeno in kontinuirano spremljale oziroma raziskovale ekološke probleme. Morda bo ta prispevek pripomogel tudi k začetku družboslovnega raziskovanja problema ekologije.

V naše namene smo uporabili nekatere podatke iz vsakoletnega anketiranja slovenskega javnega mnenja, ki ga izdvaža RI FSPN in se nanašajo na zaznavanje mnenj in stališč do problematike okolja. Na njihovi podlagi smo opazovali oziroma poskušali identificirati stanje ekološke zavesti anketirancev in njeno povezanost s praktičnim delovanjem, ki ga je moč na določeni ravni reflektirati kot ekološko politiko in v končni instanci kot stanje okolja.

Na tem mestu je seveda treba omeniti, da podatki iz javnomnenjskih anket ne omogočajo raziskovanja zavesti. Zaradi tega smo z našo raziskavo v resnici odkrivali in merili stališča in mnenja anketirancev (oziroma populacije v celoti, saj je vzorec reprezentativen) o različnih ekoloških problemih. Za raziskovanje ekološke zavesti bi bilo treba izvesti pač v to usmerjeno raziskavo. Kljub temu pa smatramo, da tudi takšen »pogled od daleč« daje vsaj približno predstavo o stanju ekološke zavesti. Posebej pa bi radi poudarili, da ravno te ankete omogočajo spremljanje problematike v daljšem časovnem obdobju, kar tudi v svetu, kjer je sociološko raziskovanje ekologije bolj razvito, ni ravno pogost pojav.

Drugo, kar je treba omeniti, je spoznanje, da bi zahtevalo preučevanje problematika zavesti oziroma ekološke zavesti izčrpnjšo teoretsko refleksijo, ki pa je na tem mestu puščamo ob strani. Ne bomo se torej ukvarjali s teoretsko konstrukcijo neke določene oblike zavesti in njeno empirično pojavnostjo. Zadovoljimo se z ugotovitvijo, da je možno govoriti o različnih oblikah in vsebinah ekološke zavesti. Na najbolj splošni ravni je morda smotrna distinkcija med latentno in manifestno ekološko zavestjo, oziroma po Capri med površinskim environmentalizmom in globisno ekološko zavestjo. V prvem primeru gre za nek splošen nivo zavedanja o problematiki okolja, v drugem pa že tudi za praktično delovanje posameznika v kontekstu takšne ali drugačne ekološke strategije. Sama oblika oziroma vsebina ekologizirane zavesti s seboj tudi določen način obnašanja oziroma delovanja. Predpostavka je, da kristalizirana ekološka zavest korenspodira tudi z določenim ekološkim obnašanjem, čeprav je seveda možnih ničkoliko variant osveščenosti in delovanja. Navedimo samo en, morda niti ne najbolj banalen primer, ki pa po našem mnenju dovolj dobro ilustrira problematiko. Nedvomno v okolju, kjer npr. ni možno kupiti pralnih praškov brez fosfatov, osveščenost ljudi o škodljivosti pranja s pralnimi praški, ki fosfate vsebujejo, ne pomeni kaj dosti.

Naslednje, kar privzemamo brez kritične refleksije je, da različne družbene skupine posedujejo različne oblike, nivoje in vsebine zavesti, da so skratka, gledano z vidika okolja, različno ekološko osveščene.

Na tem mestu verjetno tudi ni potrebno globlje zahajati v sociološke teorije faktorjev družbene stratifikacije in družbene dinamike. Na kratko le: predpostavljamo, da imajo bolj izobraženi in na višjih položajih v hierarhiji dela tudi večji vpliv na odločitve, tako tiste, ki so pomembne za družbo v celoti kot za njene posamezne dele. V našem primeru to pomeni pričakovanje, da bo ekološka osveščenost korenspodirala s fizičnim stanjem okolja. Pričakovali bi, da bo v primeru večje ekološke osveščenosti, še posebej tistih družbenih slojev, ki posedujejo večjo količino moči in vpliva (to pa so vsekakor bolj izobraženi in tisti, ki zavzemajo vodstvena

in vodilna delovna mesta), bolj eksplicitna tudi ekološka strategija neke družbe (vidna kot relativno jasna in odločna ekološka politika). V tem kontekstu seveda tudi niso pretirana pričakovanja o manjši degradiranosti okolja oziroma o večji skrbi za okolje.

S tem smo pa tudi že pri enem od osnovnih problemov, pri definiciji oziroma deskripciji in vrednotenju ekološke politike in stanja okolja. Najpoprej se torej postavlja vprašanje, ali v Sloveniji sploh imamo neko ekološko politiko in kakšna je, in v nadaljevanju, kakšno je stanje okolja v Sloveniji.

O nečem po vsej verjetnosti ne bi moglo biti dvoma: odločna in jasna ekološka politika bi se morala vsekakor razpoznati v (relativno) ohranjenem okolju. Ker ne razpolagamo z relevantno sociopolitološko analizo, ki bi nam postregla z odgovori na vprašanje o ekološki politiki pri nas, jo bomo skušali za naše potrebe definirati posredno — preko stanja okolja.

Seveda pa tudi opis, še posebej pa vrednotenje stanja okolja, ni tako enostavno kot bi bilo možno misliti. En del problema leži že v pomanjkanju relevantnih podatkov. V Sloveniji v vseh letih doslej namreč še ni prišlo do vzpostavitve sistema ekoloških statistik. V sistematično zbiranje je zajeta le sila omejena vrsta, količina in kvaliteta podatkov, ki komaj zadoščajo za neko kvalificirano oceno stanja okolja na izoliranem segmentu, ne omogočajo pa ocene, ki bi pretendirala na celovitost in relevantnost. Za daljše časovno razdobje razpolagamo namreč le s podatki o kakovosti zraka in vodotokov, pa še ti po mnenju strokovnjakov zaradi različnih vzrokov niso takšni, kot bi morali biti. Podatki o drugih prvinah okolja pa so zgolj rudimentarni, parcialni ali pa jih sploh ni. V kontekstu, ki ga proučujemo, je potrebno poudariti, da je po našem mnenju vzpostavitev sistema kazalcev okolja in zanesljiv ter avtonomen monitoring ena od lastnosti ekološke politike, ki kaže na »osveščenost«: poznavanje problematike in voljo za reguliranje procesov, ki sicer potekajo kot produkcija in reprodukcija življenja, a se kažejo kot uničevalni za naravo in s tem seveda tudi za človeka samega.

Kljub problemom v zvezi s podatki, so bile dane že prenekatero ocene o stanju okolja v Sloveniji, ki pa so si med seboj precej nasprotujoče. Tako je bila npr. v Skupščini R Slovenije (prejšnjega sklica) na eni od zadnjih sej, kljub omenjeni zadregi s podatki, sprejeta ocena, da so trendi onesnaževanja v Sloveniji zaustavljeni oziroma zlomljeni. Vsekakor pogumna ocena, če vemo, da je že samo za diagnosticiranje trendov potrebna dovolj dolga in zanesljiva časovna vrsta relevantnih podatkov. Le — ti pa v Poročilu o stanju okolja, ki je bilo podlaga za omenjeno oceno, govorijo o povečani onesnaženosti vodotokov, ki da je zajelo tudi povirja in podtalnico, o sicer zmanjšanem onesnaženju zraka z SO₂ (predvsem kot posledici milih zim, saj niti en od velikih termoenergetskih objektov še nima naprav za odžvepljanje), o naraščanju onesnaževanja s prometom, o neobladanih težavah z odpadki (še posebej radioaktivnimi), o odsotnosti poznavanja onesnenosti tal, s hrupom, da o sinergetskih učinkih raznovrstnega človekovega vplivanja na naravo, ki je še nepoznano, ali učinkih tople grede sploh ne govorimo. Po drugi strani našo družbo »odlikuje« odsotnost ekonomskih mehanizmov uravnavanja odnosa med družbo in naravo (davki, cene, itd., razen takoimenovanega »ekološkega« dinarja, ki pa zaradi različnih razlogov ne funkcionira, kot bi moral), izjemna energetska potratnost, zastarela tehnologija, odsotnost ekološko sprejemljivejših tehnologij in produktov itd.

Zaradi vsega tega mnogi strokovnjaki, ki se dalj časa ukvarjajo s to problematiko pri nas, na stanje ne gledajo tako optimistično, kot omenjeno poročilo. Nenazadnje tudi spoznanje, da onesnažujemo okolje v takšnem obsegu, kot da bi nas bilo sedem milijonov, pove samo po sebi več kot dovolj.

Tudi sami smo mnenja, da na podlagi dostopnih podatkov ni moč izvesti zaključkov o prelomu in o zaustavljenih trendih onesnaževanja okolja pri nas. Nenazadnje ni bil zaprt še noben od velikih ali malih onesnaževalcev, eventuelne kazni za onesnaževalce pa so smešno nizke.

Zakonodajna sfera regulacije odnosov v družbi je v modernih družbah popolnoma v domeni politike in političnega. V tem kontekstu je možno trditi, da moderna in celovita zakonodaja s področja okolja kaže tudi na politiko, ki bi ji lahko nadedli atribut osveščenosti ali ekološkosti. Sam obstoj posebnega ministarstva za okolje seveda še ne zadošča, kot ne zadošča ustavna norma o pravici do čistega okolja, ki je zapisana v (kakršnakoli pač že je) ustavi SFRJ in Slovenije. V zgornji okvir sodijo seveda tudi sodobne norme, standardi itd. Za stanje na tem področju pri nas ugotavljamo, da je zakonodaja izrazito pomankljiva, zastarela ali je za nekatera področja sploh ni. Podobno je tudi z normami in standardi, saj le redki ustrezajo normam in standardom, ki so jih sprejele države z najnaprednejšo ekološko politiko.

Zaradi vsega navedenega smatramo, da dosedanja ekološka politika pri nas ni bila niti jasna, niti odločna, še manj pa seveda uspešna. In s tem smo že pri naslednjem vprašanju, zakaj je bilo temu tako?

Za odgovor na postavljeno vprašanje bi bila potrebna verjetno široko zastavljena sociopolitološka raziskava. Mi bomo skušali ob pomanjkanju tovrstnih raziskav poiskati odgovore drugače: postavili smo si vprašanje, ali je morda stanje ekološke osveščenosti med prebivalci Slovenije omejevalo oziroma postavljalo ovire pri kreiranju in realizaciji odločnejše ekološke politike. V tem vpraševanju so nas še posebej zanimali družbeni sloji, za katere smo smatrali, da posedujejo večjo količino družbene moči in vpliva.

II. Metoda raziskovanja

Za našo raziskavo smo uporabili podatke, ki jih z anketiranjem javnega mnenja že nekaj let zbira RI FSPN. Obdelali smo podatke o mnenju in stališčih prebivalcev Slovenije od leta 1974 dalje in sicer tiste, ki se neposredno nanašajo na problematiko varovanja in onesnaženja okolja pri nas.

Na tem mestu je morda potreben kratek ekskurz, ki se nanaša na sam izbor in kvaliteto podatkov, s katerimi smo operirali. Ne gre namreč za podatke iz poglobljenega in sistematičnega sociološkega raziskovanja ekološke problematike. Kljub temu pa smatramo, da so dovolj dobra osnova za razpiranje problematike ali kot začetek raziskovanje tega področja.

Po drugi strani je možno na njihovi podlagi vsaj do neke mere ugotavljati, če že ne »stanje« ekološke zavesti, pa vsaj razpoloženje prebivalstva do najbolj aktualnih ekoloških problemov. Še pomembneje je, da je moč opazovati razvoj oziroma spreminjanje skozi daljše časovno obdobje. Rezultati so na nivoju veljavnosti javnomnenjske ankete reprezentativni za celo Slovenijo, saj so raziskave zasnovane na strtificiranem in reprezentativnem vzorcu polnoletnih prebivalcev Slovenije. Anketiranje je bilo izvedeno s pomočjo standardiziranega vprašalnika, kar omogoča spremljanje pojavov v njihovi časovni dimenziji.

Anketirance smo najprej v skladu z osnovno hipotezo razvrstili v tri skupine glede na stopnjo izobrazbe (do 8. razreda osnovne šole, dokončani 4. razred srednje šole, višja in visoka šola) in v tri skupine glede na položaj, ki ga anketiranci zavzemajo v svetu dela (nezaposleni, zaposleni in vodstveni ter vodilni). V nadaljevanju smo opazovali, kako se odgovori na različna vprašanja grupirajo v izbranih skupinah. Vso statistično obdelavo smo izvedli s programskim paketom SPSS+ in sicer na računalniku RI FSPN.

III. Hipoteze

Osnovna predpostavka, iz katere smo izhajali, je bila povezana s položajem, ki ga posameznik zaseda na delovnem mestu in količino vpliva, ki mu s tem pripada. V hierarhični strukturi delovne organizacije pripada posamezniku, ki zaseda višji položaj, večja količina moči,

vpliva. Na ta način lahko seveda odločilneje vpliva na realizacijo ali inavguracijo določenih zamisli, idej ali celo kompleksnejših usmeritev, kot je na primer razvojna politika nekega podjetja. Po drugi strani so vodilni posamezniki v delovnih organizacijah, če si podjetja še dovolimo poimenovati po starem, ponavadi zasedali tudi najpomembnejša mesta v politični strukturiranosti naše družbe. Bodisi direktno, s pomočjo kroženja kadrov iz gospodarstva v politiko in obratno, bodisi indirektno, preko formalnih in neformalnih kanalov odločanja.

V tem smislu smo koncipirali tudi osnovno hipotezo. Če je zavest vodilnih o ekološki problematiki dovolj kristalizirana in jasna, bi v kreiranju in izvajanju ekološke politike ne smelo biti večjih težav. Na žalost v naši shemi nismo posebej izpostavili strukture anketiranvec, ki so bili neposredno vključeni v sistem političnega odločanja, torej so zasedali takoimenovane oblastne položaje. S tem nismo mogli priti do neposrednega odgovora, kakšna je bila ekološka osveščenost politične elite, ki bi v sistemu, kakršen je pač bil, lahko edina kakršnokoli ekološko politiko tudi inavgurirala. Z našim pristopom je bilo možno dobiti le del odgovora na vprašanje, ali bi npr. uvedba jasne in odločne ekološke politike naletela na spontan ali celo organiziran odpor v javnosti, ali pa je bila javnost že prej, še posebej njen najvplivnejši del (izobraženci in pogojno rečeno menadgement), dovzetna in pripravljena za uvajanje in izvajanje določene ekološke strategije.

IV. Interpretacija podatkov

Najprej nas je zanimalo, kako se je oblikovalo in spreminjalo slovensko javno mnenje v zvezi z nekaterimi ekološkimi problemi.

Iz podatkov, ki so nam bili na voljo, smo ugotovili, da se je v zadnjem desetletju, to je od leta 1980 do 1990, temeljito spremenilo, in to v smeri, za katero bi lahko rekli, da kaže na zaostrovanje stališč prebivalcev Slovenije do ekološke dimenzije lastnega bivanja. Videti je, da je slovensko javno mnenje vse manj naklonjeno brezbriznemu in uničevalnemu odnosu do narave.

Tabela 1: Ali vas v vašem življenjskem in delovnem okolju moti, ogroža onesnenje zraka, smrad, dim?

v %	1980	1986	1990
To sploh ni problem v mojem okolju	33,4	31,3	11,2
Tega ne občutim, me ne moti	16,2	17,3	7,5
Me moti, a ni tako hudo	28,3	30,7	32,1
Mi škoduje, me zelo moti	18,6	15,8	33,3
Življensko me ogroža	3,1	4,0	14,7
Ne vem, neodločen	0,5	0,8	1,2

Iz tabele 1. je razvidno, da pred desetimi leti onesnažen zrak, smrad in hrup ni motilo več kot tri četrtine prebivalcev Slovenije, leta 1990 pa je takšnih le še polovica. Ob tem dodajmo, da se onesnaženost zraka v tem desetletju ni bistveno poslabšala. Za oceno onesnaženosti zraka razpolagamo pravzaprav z dovolj kvalitetnimi podatki, ki vsaj v nekaterih parametrih govorijo celo o izboljšanju kvalitete zraka na nekaterih področjih. Takšne spremembe javnega

mnenja je možno opazovati v zvezi z vsemi področji, ki so bila ponujena anketirancem v premislek. Podrobnejši podatki so v tabelah v nadaljevanju.

Tabela 2: Ali vas v vašem živlenskem in delovnem okolju moti, ogroža onesnaženost voda, ind. odplake, kemikalije?

v %	1980	1986	1990
To sploh ni problem v mojem okolju	31,9	33,0	13,4
Tega ne občutim, me ne moti	17,0	18,2	7,6
Me moti, a ni tako hudo	23,4	24,6	21,9
Mi škoduje, me zelo moti	22,9	18,9	40,8
Živlensko me ogroža	3,8	3,9	15,5
Ne vem, neodločen	1,0	1,4	0,9

Do problematike onesnaževanja voda, odplak itd. je še leta 1986 skoraj tri četrtine prebivalcev Slovenije zavzemalo dokaj tolerantno stališče, saj jih tovrstno onesnaževanje ni motilo, ali pa vsaj ne tako zelo. Takšnih je pet let kasneje le (!) še nekaj manj kot polovico. Seveda smo ob tem vprašanju in odgovorih nanj naleteli na poseben problem, ki bi se ga morala lotiti neka bodoča socioekološka raziskava: podatki kažejo, da v Sloveniji namreč ni okolja, kjer bi vode ne bile onesnažene. Stanje se je v zadnjih letih še celo poslabšalo, saj se je onesnaženost razširila celo do izvirov in na podtalnico, ki so bili pred leti še čisti. Kljub temu pa še vedno precej ljudi meni, da problem onesnaževanja voda sicer obstoji, a ne »v njihovem okolju«. Ali gre za nepoznavanje resničnosti problematike ali pa morda za bežanje od dimenzije problemov!

Tabela 3: Ali vas v vašem živlenskem in delovnem okolju moti, ogroža nuklearna elektrana, radioaktivne snovi in odpadki?

v %	1986	1990
To sploh ni problem v mojem okolju	48,8	16,1
Tega ne občutim, me ne moti	18,3	10,7
Me moti, a ni tako hudo	13,1	20,0
Mi škoduje, me zelo moti	9,1	29,8
Živlensko me ogroža	5,9	20,6
Ne vem, neodločen	4,9	2,7

Podobno je tudi z zaostrovanjem stališč vprašanih v zvezi z delovanjem nuklearne in problematiko varnega odlagališča radioaktivnih odpadov. Še na začetku preiskovanega obdobja ta problematika ni pretirano vznemirjala štiri petine Slovencev. Leta 1990 je takšnih še slaba polovica. Vmes, dodajmo, da je zgodil (a tudi že »pozabil«) Černobil.

Najbolj opazna je zaostritev stališč v zvezi z odmiranjem gozdov. Podatki so v tabeli 4.

Tabela 4: Ali vas moti, ogroža propadanje gozdov?

v %	1986	1990
To sploh ni problem v mojem okolju	21,1	5,0
Tega ne občutim, me ne moti	15,9	5,6
Me moti, a ni tako hudo	29,3	21,6
Mi škoduje, me zelo moti	23,7	44,7
Življensko me ogroža	6,6	21,4
Ne vem, neodločen	2,3	1,8

Iz tabele je razvidno, da propadanje in umiranje gozdov še pred petimi leti ni vznemirjalo več kot tri četrtine prebivalcev Slovenije. Takšnih je pet let kasneje le še slaba tretjina.

Če smo dosedaj opazovali stališča prebivalcev Slovenije na nekem, pogojno rečeno »statičnem« nivoju, to je v zvezi s poznavanjem in zaznavanjem ekološke problematike, smo v nadaljevanju našo pozornost usmerili na, zopet pogojno, »dinamičen« nivo. Zanimalo nas je, kakšna so njihova stališča do nekaterih razvojnih vprašanj, ki jih lahko do neke mere relativno nedvoumno povezujemo s tipom razvoja, ki vsebuje ali je lahko zasnovan tudi na ekoloških dimenzijah.

Tabela 5: Tovarne, ki onesnažujejo okolje in niso sposobne zgraditi čistilnih naprav, je treba zapreti!

v %	1986	1990
Popolnoma se strinjam	30,8	45,8
V glavnem se strinjam	34,7	33,1
Ne vem, neodločen	17,6	11,3
V glavnem se ne strinjam	15,4	8,4
Sploh se ne strinjam	1,5	1,4

Tudi v razumevanja tipa razvoja je možno opazovati zaostritev stališč. Lahko tvegamo oceno, da so prebivalci Slovenije večinoma naklonjeni takšnemu razvoju, ki bi bil (lahko) ekološko manj sporen. V letu 1990 je bilo namreč več kot tri četrtine anketiranec mnenja, da je treba tovarne, ki onesnažujejo okolje in niso sposobne same poskrbeti za čistilne naprave, enostavno zapreti. Torej se zavzemajo celo za najbolj radikalne ukrepe, ki jim do sedaj na Slovenskem še nismo bili priča, redki pa so tudi v tujini.

Lahko rečemo, da se je slovensko javno mnenje večinsko postavilo na stališče, ki nadaljnega razvoja ne povezuje z gradnjo novih nukleark. Zagovornikov takšnega tipa razvoja je le slaba desetina. Po drugi strani jih večina zagovarja razvoj v smeri turizma, lahke industrije in informatike, tipa proizvajanja torej, za katerega ni nujna visoka energetska obremenitev in pretirana degradacija okolja. Podatki so v tabeli 7.

Tabela 6: Prihodnji razvoj je možen le ob gradnji novih nuklearnih elektrarn.

v %	1986	1990
Popolnoma se strinjam	3,3	4,4
V glavnem se strinjam	9,7	5,3
Ne vem, neodločen	26,3	15,6
V glavnem se ne strinjam	28,6	19,2
Sploh se ne strinjam	32,1	55,5

Tabela 7: Naše gospodarstvo bi morali bolj usmeriti v turizem, lahko industrijo in informatiko?

v %	1986	1990
Popolnoma se strinjam	29,3	55,0
V glavnem se strinjam	36,9	28,3
Ne vem, neodločen	23,1	12,4
V glavnem se ne strinjam	7,9	2,8
Sploh se ne strinjam	2,7	1,5

Podobno je tudi s stališči vprašanih do obstoja in nadaljnega razvoja težke industrije. Videti je, da se je večina prebivalcev Slovenije vsaj v mislih že poslovila od tonske industrije, čeprav je bil dosednji razvoj utemeljen ravno na njej in je večina Slovencev zrasla (in živi) ob ali v tovarnah, za katere lahko rečemo, da pripadajo tonski industriji. Ob tem se spomnimo še ne tako predavnimi izrečenimi misli o tem, da Slovenci nikdar ne bomo narod kuharjev in natakarič (beri turizem), pač pa narod ponosnih proletarcev (beri težka industrija).

Podrobnejši podatki so v tabeli 8.

Tabela 8: Manj bi se morali usmerjati v težko industrijo, ker le-ta zahteva surovine in energijo, ki jih sami nimamo in onesnažuje okolje.

v %	1986	1990
Popolnoma se strinjam	25,9	51,9
V glavnem se strinjam	31,9	26,5
Ne vem, neodločen	26,7	13,8
V glavnem se ne strinjam	11,8	5,0
Sploh se ne strinjam	3,6	2,9

Na podlagi podatkov iz zgornjih tabel lahko nedvoumno izpeljemo sklep, da se je javno mnenje prebivalcev Slovenije v zadnjih desetih letih močno ekologiziralo. To je vsekakor podlaga

za hipotezo, da bi bilo v takšnem okolju možno voditi tudi neko odločnejšo ekološko politiko. Večina prebivalstva se namreč zaveda resnosti problematike, žal pa raziskovalci niso razkrivali tudi aktivne plati te ekologizirane zavesti: koliko in čemu so se anketiranci pripravljene odreči, spremeniti svoje navade, vrednote..., zaradi tega, da bi živeli v čistejšem okolju.

Nekatere najnovejše raziskave javnega mnenja v ZDA namreč kažejo, da bi se več kot polovica prebivalcev odreklo delu svojega standarda zaradi tega, da bi živeli v manj onesnaženem okolju. Pripravljene so plačevati višje davke itd., ki naj bi se prelili v čistejše okolje. Seveda pa ZDA in Slovenija, razen po onesnaženosti, morda nista najbolj primerljivi. To je moč videti že v tržaških in celovških trgovinah, ko ljudje v večini primerov kupujejo cenejše, to je fosfatizirane praške in ne morda pralnih praškov brez fosfatov, ki pa so nekoliko dražji. Ameriški standard je slejkoprej tako visok, da pri mnogih očitno ni problem njegovo zniževanje. Pri tem dejstva, da bi ameriški standard, ki bi ga bili deležni vsi prebivalci sveta, taisti svet po vsej verjetnosti uničil, sploh ne omenjamo. Vprašanje se postavlja, ali so se Slovenci pripravljene odreči nekaterim stvarim v prid čistejšega okolja. Pri tem nenehno padanje standarda, vse večja ekonomska kriza itd. seveda ne igrajo nezanemarljive vloge. Slejkoprej pa bi bilo to področje potrebno raziskati. Na tej podlagi bi dobili tudi realnejšo sliko o tem, čemu so se ljudje pripravljene odreči že zdaj, da bi lahko živeli v čistejšem okolju in ne šele potem, ko že onesnaženost sama zahteva določeno ekološko aktivnost, ponavadi seveda za neprimerno višjo ceno.

V nadaljevanju si oglejmo, ali so v pogledih na ekološke probleme opazne razlike, ki bi jih lahko pripisali različni izobrazbenosti populacije in različnemu položaju, ki ga zavzemajo v delovnem procesu.

Izobrazba

Najprej smo populacijo razvrstili glede na stopnjo izobrazbe, njihov odnos do ekološke problematike pa smo opazovali le na nekaj izbranih kazalcih, in sicer tistih, ki jih je bilo možno spremljati vsaj v dveh časovnih presekih. Izbrali smo kazalce, ki kažejo na percepcijo stanja in zvezi z onesnaženostjo okolja in kazalce, ki kažejo na razumevanje povezanosti razvoja in ekološke problematike.

Tabela 9: Ali vas v vašem življenjskem okolju moti, ogroža onesnaženje zraka, smrad, dim?

v %	Do 8. r. os. šole			Dokončani 4. r. sr. šole			Višja, visoka šola		
	1980	1986	1990	1980	1986	1990	1980	1986	1990
1.	44,6	43,5	19,0	25,0	26,2	8,7	16,0	17,1	3,8
2.	17,3	17,9	9,1	15,6	18,5	7,5	14,8	10,3	3,8
3.	19,2	22,9	32,1	33,2	32,9	31,7	40,9	44,4	34,3
4.	15,7	11,4	26,6	19,5	17,6	35,3	24,1	20,9	40,0
5.	2,3	3,2	11,2	3,5	4,1	15,8	4,2	6,4	18,1
6.	0,8	1,1	2,1	0,3	0,6	0,9	0,0	0,9	0,0

Legenda:

1. To ni problem v mojem okolju	4. Mi škoduje, me zelo moti
2. Tega ne občutim, me ne moti	5. Življenjsko me ogroža
3. Me moti, a ni tako hudo	6. Ne vem, neodločen

Iz zgornje tabele lahko ugotovimo najmanj dvoje. Občutljivost za ekološko problematiko ali pogojno rečeno ekološka zavest je v očitni zvezi s stopnjo izobrazbe. Višje izobraženi se očitno bolj zavedajo problematike onesnaževanja okolja. Med obema variablama, v našem primeru med zaznavanjem onesnaženja narave na primeru zraka, hrupa in izobrazbo, obstoji dokaj pomembna statistična povezava (izmerjena s Hi kvadratom, signifikanco in kontinogenčnim koeficientom; podrobnejši podatki se nahajajo v dokumentaciji raziskave).

Po drugi strani pa je očitno, da se je občutljivost za izpraševano problematiko od leta 1980 do 1990 v vseh izobrazbenih struktura premaknila v smeri večje občutljivosti. Podobno smo ugotovili tudi za ostale primere onesnaževanja okolja: hrup, ropot, promet, tovarne, onesnažene vode, industrijske odpadke, kemikalije, onesnaženost naravnega okolja, odpadki, smetišča, uporaba kemikalij v prehrabnih proizvodih, propadanje gozdov in ogroženost zaradi nuklearne elektrarne, radioaktivnih snovi in odpadkov.

Zanimalo nas je tudi, kaj si prebivalci mislijo o možnostih razvoja v povezavi z ekološkimi problemi. Na ta način bi vsaj približno dobili tudi sliko, čemu so se pripravljani morda celo odreči, oziroma s čim preferirajo razvojne potenciale in možnosti Slovenije. Ali jih še vedno povezujejo z industrializacijo, novimi tovarnami, tonsko proizvodnjo, ali pa je prevladalo mnenje, da je razvoj možen tudi na drugačen način, torej takšen, ki ne bi nenehno uničeval narave. Sklepanje o teh stališčih je seveda možno le kot posredno, saj direktnih vprašanj s tem v zvezi raziskovalci niso postavljali, manjka pa tudi kakšna empirična raziskava dejanskega obnašanja ljudi ob nekem konkretnem primeru, ko bi ali ko so se morali nečemu odreči v prid čistejšemu okolju.

Tabela 10: Tovarne, ki onesnažujejo okolje in niso sposobne zgraditi čistilnih naprav, je treba zapreti.

v %	Do 8. r. os. šole		Dokončani 4. r. srednje šole		Višja, visoka šola	
	1986	1990	1986	1990	1986	1990
1.	27,6	40,2	32,0	47,7	35,5	50,6
2.	31,7	31,1	36,7	33,3	34,6	36,6
3.	23,1	18,3	14,5	8,6	15,0	6,4
4.	15,1	8,8	15,8	8,8	18,0	6,0
5.	2,5	1,6	1,1	1,6	0,0	0,4

Legenda:

1. Popolnoma se strinjam	4. V glavnem se ne strinjam
2. V glavnem se strinjam	5. Sploh se ne strinjam
3. Ne vem, neodločen	

Tudi v tem primeru je opazen velik premik, ki se je zgodil v zadnjih petih letih v zvezi s stališči prebivalcev Slovenije do tovarn, ki onesnažujejo okolje in niso sposobne same poskrbeti za njegovo sanacijo. Ta premik se je zgodil v vseh treh preiskovanih skupinah in tudi v tem primeru je bil večji v skupini, ki jo sestavljajo bolj izobraženi anketiranci. Zanimivo bi bilo seveda izvedeti, kako takšno mnenje korelira z zaposlenostjo v takšnem podjetju, ali so zaposleni v podjetju, ki onesnažuje še tako brezkompromisno nagnjeni k radikalnim rešitvam, to je zaprtju tovarne?

V nadaljevanju si pogledjmo še nekatera druga področja in mnenja anketirancev v zvezi z njimi.

Tabela 11: Prihodnji razvoj je možen le ob gradnji novih nuklearnih elektrarn.

v %	Do 8. r. os. šole		Dokončani 4. r. srednje šole		Višja, visoka šola	
	1986	1990	1986	1990	1986	1990
1.	4,4	6,7	2,9	3,4	1,3	3,8
2.	10,4	6,1	10,2	5,3	5,6	3,8
3.	35,6	28,2	23,2	10,4	11,5	7,9
4.	26,0	16,3	29,2	20,8	34,2	19,2
5.	23,6	42,7	34,5	60,1	47,4	65,3

Tudi na primeru stališča o povezanosti nadaljnega razvoja z gradnjo novih nuklearnih elektrarn opazimo odločno odklonilno stališče, ki se je v zadnji petih letih le še poglobilo. Vendar jevnost že leta 1986 ni bila naklonjena tipu razvoja, ki bi blagostanje vezal na nuklearno energijo. Vmes, oziroma na začetku je bil seveda še Černobil! Vendar pa je v tem primeru tudi že opaziti razlike med različno izobraženimi. Videti je, da so bolj izobraženi manj naklonjeni uporabi jedrske energije. V tem primeru kakopak ni moč pritrditi argumentom zagovornikov jedrske energije, ki trdijo, da je odklonilni odnos javnosti do elektrike iz nukleark predvsem posledica neobveščenosti, nepoznavanja resnične problematike ali celo zmanipuliranosti s strani zelenih. Težko bi namreč našli racionalno argumentacijo, da so bolj izobraženi tudi manj obveščeni, bolj nevedni in bolj zmanipulirani kot njihovi manj izobraženi soodržavljeni. Ali pač?! Vendar potem nekaj ni v redu z izobraževalnim sistemom. Tisto nekaj pa seveda nima nobene zveze z usmerjanjem. To vprašanje je zanimivo v povezavi s problematiko odlaganja radioaktivnih odpadkov. Če je bila v prejšnjem vprašanju velika večina vseh odklonilnega mnenja, je v zvezi z varnim skladiščenjem radioaktivnih odpadkov skeptičnih le še polovica. Razlike v izobraženosti statistično niso bile pomembne. Zanimivo pa je še nekaj. Skoraj tretjina anketiranih z visoko in višjo izobrazbo je mnenja, da je tehnično in tehnološko varno skladišče radioaktivnih odpadkov le moč zgraditi. Po našem mnenju je to še en argument v prid tezi, da v zvezi z odklonilnim mnenjem javnosti do uporabe jedrske energije v energetske namene ne gre enostavno pristajati na tezo o nevednosti ali zmanipuliranosti. Seveda pa je vprašanje, kam se bo človeštvo obrnilo v energetske smeri ob vse bolj grozeči topli gredi, kot posledici globalnega termičnega onesnaževanja celega planeta. Na kratek rok je videti nuklearna rešitev dokaj vabljiva.

V nadaljevanju nas je zanimalo, kako si anketiranci pravzaprav predstavljajo bodoči razvoj, ki bi pa kljub vsemu omogočal višji standard ob manjšem onesnaževanju okolja.

Tabele pravzaprav ni potrebno posebej komentirati, saj je očitno, da si anketiranci predstavljajo razvoj, ki bi manj onesnaževal naravo, predvsem kot usmeritev v turizem, lahko industriji in informatiko. V zadnji petih letih se je stališče v prid takšnemu razumevanju še okrepilo in sicer v vseh izobrazbenih strukturah. Odstopanje, in sicer navzgor, je značilno za anketirance z višjo in visoko izobrazbo, saj jih več kot 90% nagiba k usmeritvi v takšen tip razvoja. Vprašanje je seveda, ali se zavedajo, da tudi takšen razvoj onesnažuje naravo oziroma

Tabela 12: Naše gospodarstvo bi morali bolj usmeriti v turizem, lahko industrijo in informatiko.

v %	Do 8. r. os. šole		Dokončani 4. r. srednje šole		Višja, visoka šola	
	1986	1990	1986	1990	1986	1990
1.	21,0	49,1	31,9	56,3	43,2	63,0
2.	34,6	24,9	38,6	29,7	36,3	30,6
3.	34,6	20,1	18,1	10,1	10,7	4,2
4.	6,6	3,2	8,9	2,8	7,7	1,9
5.	3,2	2,7	2,5	1,1	2,1	0,4

ruši naravno ravnotežje. Tudi turizem, lahka industrija in celo informatika lahko namreč močno obremenjujejo okolje. Visoka tehnologija sama po sebi ni nujno tudi ekološko »neoporečna«. Podobno kod na zgornje vprašanje, so anketiranci zavzemali stališče v zvezi s prenehanjem usmerjanja v težko industrijo, ki da zahteva surovine in energijo, ki je sami nimamo dovolj in ki onesnažuje okolje. Eneka stališča so zavzeli tudi do problematike zbiranja in recikliranja odpadkov.

Tabela 13: Manj bi se morali usmerjati v težko industrijo, ker le-ta zahteva surovine i energijo, ki jih sami nimamo in onesnažuje okolje.

v %	Do 8. r. os. šole		Dokončani 4. r. srednje šole		Višja, visoka šola	
	1986	1990	1986	1990	1986	1990
1.	21,6	46,4	25,6	52,9	41,0	60,0
2.	27,7	23,1	34,5	27,3	32,9	30,9
3.	36,1	23,3	23,7	11,1	11,5	3,0
4.	10,7	4,6	12,9	5,7	10,3	2,6
5.	3,8	2,6	3,3	2,9	4,3	3,4

Kaj lahko posplošimo iz zgornjih podatkov. Očitno je, da je pri vseh preiskanih izobrazbenih strukturah ekološka zavest v zadnjem desetletju ali v zadnjih petih letih močno porasla in se je premaknila proti dokaj radikalnim stališčem v zvezi z očuvanjem naravnega okolja. To je še posebej značilno za bolj izobražene. Višji nivo izobraženosti kaže torej na višjo stopnjo ekološke osveščenosti in na bolj radikalna stališča do nekaterih možnih ukrepov, ki bi pomagala preprečevati onesnaževati naravo. To je tudi eden od napotkov, kaj storiti, da bi se splošni nivo ekološke osveščenosti dvignil. Šolske programe in sploh ves sistem vzgoje in izobraževanje je potrebno postaviti na, pogojno rečeno, ekološke temelje. Opozorila znanstvenikov o vedno bolj zapletenih problemih varovanja naravnega ravnotežja govorijo, da pri tem ne gre za namišljen problem, ki ga je potrebno kot novo ideologijo prenesti v družbene institucije, temveč

da gre za prehod na drugačen način mišljenja in ravnanja, ki bo človeštvu sploh omogočil preživetje.

Zaposlitveni status

V nadaljevanju nas je zanimalo, kako so stališča do posemeznih vprašanj povezana s statusom v podjetjih oziroma z zaposlenostjo nasploh. V ta namen smo preiskovano populacijo grupirali v tri skupine: nezaposleni, zaposleni in vodstveni oziroma vodilni delavci. Oglejmo si odgovore na posamezna vprašanja.

Tabela 14: Ali vas v vašem življenjskem in delovnem okolju moti, ogroža onesnaženje zraka, smrad, dim?

v %	NEZAPOSLENI			ZAPOSLENI			VODST., VODILNI		
	1980	1986	1990	1980	1986	1990	1980	1986	1990
1.	48,0	41,0	18,2	26,7	27,7	8,1	24,0	25,0	5,1
2.	16,1	14,3	8,0	17,2	19,2	7,6	12,9	15,4	5,1
3.	16,4	24,3	30,5	33,1	32,9	32,9	38,0	36,0	33,9
4.	17,2	15,6	28,7	19,5	34,6	34,6	19,4	20,2	41,8
5.	1,4	4,1	12,5	3,3	16,1	16,1	5,7	3,5	13,6
6.	0,9	0,7	2,0	0,3	0,8	0,8	0,0	0,0	0,6

Legenda:

1. To ni problem v mojem okolju	4. Mi škoduje, me zelo moti
2. Tega ne občutim, me ne moti	5. Življsko me ogroža
3. Me moti, a ni tako hudo	6. Ne vem, neodločen

Tudi iz teh podatkov je razviden premik v ekološki osveščenosti v vseh strukturah, ki smo jih opredelili glede na zaposlitveni status. Tudi med posemeznimi strukturami, so približno takšna razmerja, kod med izobrazbenimi, kar pomeni, da se nezaposleni v manjši meri zavedajo problematike onesnaževanja kot zaposleni, anketiranci, ki imajo vodstveni ali vodilni položaj pa še nekoliko bolj kot tisti, ki v delovni hierarhiji ne zavzemajo takšnih mest. Med položajem v sferi dela in nivojem ekološke osveščenosti se je povsod pokazala pomembna statistična povezanost. Do podobnih ugotovitev smo prišli tudi pri analizi odgovorov, ki so se nanašali na občutljivost anketirancev v zvezi s hrupom, prometom, onesnaženostjo voda, industrijskimi odplakami, uporabo kemikalij, onesnaževanjem naravnega okolja na splošno, smetišči, propadanjem gozdov in ogroženostjo zaradi nuklearne elektrane in radioaktivnih odpadkov. Če se povrnemo na izhodiščno hipotezo, da je realizacija odločne ekološke politike v veliki meri povezana s stališčem vodstvenih in vodilnih delavcev zaradi količine vpliva, ki ga le-ti imajo, bi lahko rekli, da v zvezi s uvajanjem in izvajanjem odločnejše ekološke politike pravzaprav ne bi smelo biti problemov. Videti je, da se tisti, ki imajo v proizvodnem procesu moč, zavedajo ekološke problematike.

Oglejmo si še, kakšna stališča zavzemajo do nekaterih predloženih ukrepov oziroma razvojnih usmeritev.

Tabela 15: Tovarne, ki onesnažujejo okolje in niso sposobne zgraditi čistilnih naprav, je treba zapreti.

v %	NEZAPOSLENI		ZAPOSLENI		VODST., VODILNI	
	1986	1990	1986	1990	1986	1990
1.	31,4	47,2	29,9	46,2	34,2	37,3
2.	30,4	30,8	35,7	33,4	40,4	40,1
3.	21,2	14,0	17,4	10,2	8,8	8,5
4.	14,8	7,0	15,7	8,9	15,8	10,7
5.	2,1	1,0	1,2	1,3	0,9	3,4

Legenda:

1. Popolnoma se strinjam	4. V glavnem se ne strinjam
2. V glavnem se strinjam	5. Sploh se ne strinjam
3. Ne vem, neodločen	

Ugotovitve, ki jih prinašajo odgovori na to vprašanje, so pravzaprav presenetljive. Ker bi lahko na prste prešteli, koliko je tovarn v Sloveniji, ki ne onesnažujejo okolja, oziroma ga onesnažujejo, pa so sposobne poskrbeti za čiščenje, bi pričakovali, da ljudje ne bodo tako nedvoumno naklonjeni takšnim ukrepom. Vendar smo ostali presenečeni. Več kot tri četrtine anketirane populacije se nagiba k temu radikalnemu ukrepu, med različnimi zaposlitvenimi strukturami skoraj ni razlik, morda za malenkost odstopajo vodstveni in vodilni, ki so nekoliko bolj zadržani. Vendar je nedvoumen zaključek, da bi Slovenci, vsaj po podatkih iz raziskav javnega mnenja, podprli najbolj radikalne ukrepe, ki tudi na Zahodu niso najbolj popularni in pogosti, to je zaprtje tovarn, ki so kronični onesnaževalci. Seveda se takoj postavi vprašanje, ali bi bili še takšnega mnenja, ko bi bilo treba zapreti tovarno, v kateri so zaposleni sami in pod kakšnimi pogoji bi pristali na to. Vendar pa takšnih raziskav zaenkrat v Sloveniji še nimamo.

Na podobna stališča smo naleteli tudi v zvezi z drugimi vprašanji. Zanimiv je premik v zvezi s povezanostjo nadaljnega razvoja in gradnjo novih nuklearnih elektrarn.

Tabela 16. Prihodnji razvoj je možen le ob gradnji novih nuklearnih elektrarn.

v %	NEZAPOSLENI		ZAPOSLENI		VODST., VODILNI	
	1986	1990	1986	1990	1986	1990
1.	2,3	4,4	3,5	4,7	4,4	2,8
2.	11,5	5,0	9,4	5,9	7,0	2,8
3.	34,5	19,2	24,2	14,4	15,4	9,0
4.	22,5	19,4	31,1	19,2	31,6	18,6
5.	29,1	52,0	31,8	55,8	41,7	66,7

Najprej smo ugotovili, da le izrazita manjšina (desetina nezaposlenih in zaposlenih in celo dvajsetina vodstvenih in vodilnih delavcev) zagovarja stališče o povezanosti razvoja in izgradnje

novih nukleark. Večina jih je nasprotnega mnenja. Pri tem je zanimiv premik pri vodstvenih in vodilnih delavcih. Le-ti že vseskozi niso zagovorniki stališča o enoznačni povezanosti enega z drugim. Vendar pa se je od leta 1986 to stališče še zaostriilo. Če jih je bilo še leta 1986 skoraj ena tretjina, ki se v glavnem niso strinjali s takšno povezavo, jih je pet let kasneje takšnih že dve tretjini. Podobne trende smo zasledili tudi v zvezi z drugimi vprašanji.

Tudi pri povezovanju večjega blagostanja z izgradnjo novih tovarn in povečano proizvodnjo skoraj polovica v vseh strukturah nasprotuje takšnemu tipu razvoja ali pa se z njim le delno strinja.

V zvezi z izgradnjo varnega odlagališča radioaktivnih odpadkov jih je skoraj polovica prepričanih, da ga ni možno zgraditi, pri čemer je ena tretjina vodstvenih in vodilnih mnenja, da pa je kaj takega le možno.

Tudi v zvezi z usmeritvijo v turizem, lahko industrijo in informatiko ter opustitvijo težke industrije se vse strukture nagibajo k pozitivnim stališčem. Zopet so vodilni in vodstveni tisti, ki v večji meri zavzemajo pritrilna stališča do takšnega razvoja. Podatki so v tabelah 17 in 18.

Tabela 17: Naše gospodarstvo bi morali bolj usmeriti v turizem, lahko industrijo in informatiko.

v %	NEZAPOSLENI		ZAPOSLENI		VODST., VODILNI	
	1986	1990	1986	1990	1986	1990
1.	25,7	53,9	28,8	54,3	41,7	63,3
2.	37,2	25,9	37,3	29,8	34,2	27,7
3.	30,8	15,0	21,5	12,0	11,4	4,5
4.	4,4	3,2	9,3	2,5	10,1	2,8
5.	2,0	1,9	3,0	1,3	2,6	1,7

Tabela 18: Manj bi se morali usmerjati v težko industrijo, ke le-ta zahteva surovine in energijo, ki jih sami nimamo in onesnažuje okolje.

v %	NEZAPOSLENI		ZAPOSLENI		VODST., VODILNI	
	1986	1990	1986	1990	1986	1990
1.	24,0	52,5	24,8	50,5	36,8	58,8
2.	30,6	25,5	32,2	26,8	33,8	28,2
3.	32,9	15,9	25,9	14,0	14,9	4,5
4.	9,9	3,9	12,7	5,7	12,3	4,0
5.	2,6	2,2	4,4	3,0	2,2	4,5

Tudi v tem primeru je očiten premik stališč v smeri akceptiranja takšnega razvoja, ki bi bil okolju prijaznejši. Tri četrtine nezaposlenih in zaposlenih smatra, da bi morali opustiti tonško industrijo, med vodilnimi in vodstvenimi pa jih le desetina ne deli takšnega stališča. Slej-

koprej spodbudno stanja duha za prestrukturiranje proizvodnje. Med subjekti, ki so na nek način direktno vpleteni v proces prestrukturiranja, po vsej verjetnosti ni pričakovati blokad tem procesom, le če bodo vodeni dovolj smotrno. Pri tem je opeltnanje s tisoči rudarjev in železarjev, ki da bi izgubili delo ob spremenjeni proizvodnji, lahko navadna demagogija tistih, ki se niso pripravljene spopasti se s sicer velikanskimi problemi spreminjanja ekonomske strukture slovenske družbe. Dejstvo pa je, da do tega ne more priti preko noči, ne glede na to, da prenekateri že deset in več let svarijo in opozarjajo pred napačnim konceptom razvoja. Časa za prestrukturiranje je bilo torej dovolj, vprašanje je, če je bilo dovolj (politične) volje za kaj takega. Verjetno ni potrebno pozabljati časov rekonstrukcije Kidričevega, Jasenic in takratnih polemik in strokovnih opozoril pred nesmiselnostjo takšnega početja z narodnogospodarskega vidika (Sočan in drugi). Vendar je bilo takratno argumentiranje slejkoprej v prazno.

Zaključki

Analiza vprašanj iz raziskav Slovenskega javnega mnenja, ki se nanašajo na področje ekologije, nam vsem zadržkom navkljub, omogoča nekatere zaključke, ki pa bi jih bilo morda potrebno z neko drugače zasnovano raziskavo še dodatno osvetliti.

Nedvomno je, da se je slovensko javno mnenje v zadnjem desetletju močno ekologiziralo. Druga ugotovitev, ki izhaja iz raziskave je, da je stopnja ekološke osveščenosti neposredno povezana s stopnjo izobrazbe. Višja ko je izobrazba, večja je stopnja ekološke osveščenosti oziroma občutljivejše je dojemanje problematike okolja. Tretja pomembna ugotovitev izhaja iz dejstva, da je izredno širok krog vodstvenih in vodilnih ekološko zelo osveščen, da se zaveda tudi razvojnih dimenzij ekološke problematike in sicer v pozitivni povezavi. Čeprav ni bilo neposredno postavljeno vprašanje, ali so mnenja, da sta si ekologija in ekonomija v nasprotju, menimo, da odgovori na razvojne usmeritve (turizem, lahka industrija, opustitev težke industrije) kažejo na to, da se vodstveni in vodilni delavci zavedajo razvojnega potenciala prestrukturiranja, ki bi bilo ekološko usmerjeno.

Seveda pa se takoj postavi vprašanje, zakaj je bilo ob tako visoki ekološki osveščenosti skoraj nemogoče prodirati s predlogi prestrukturiranja, ki bi ne vodili v razvojne in ekološke katastrofe. Ali je bil tisti majhen del vodstvenih in vodilnih, za katere smo ugotovili, da kažejo skoraj popolno odsotnost ekološke zavesti, oziroma katerih zavesti se ekološki problemi moderne sveta še niso dotaknili, v posedu večine količine moči v naši družbi? In dalje: ali je ta del družbe blokiral učinkovitejšo ekološko politiko? Ker na žalost ne razpolagamo z ustreznimi raziskavami, bi bil pritrdilni odgovor na zgornji vprašanji preveč spekulativen. Lahko pa trdimo, da javnost nasploh in njeni posebni sloji (še posebej izobraženci in pogojno rečeno management) v preteklosti niso predstavljali tiste ovire, ki bi preprečeval odločnejšo ekološko politiko. Nasprotno. Videti je, da je do blokade prihajalo znotraj političnih struktur, ki niso bile propustne za obsežnejše in korenitejše ekološke pobude in med politično elito, ki ni bila sposobna dojeti pomembnosti in usodnosti ekološke dimenzije stanja in nadaljnega razvoja.

Na tem mestu je možno zaključiti razpravo s potencialom, ki pa po našem mnenju kljub vsemu počiva v razprostranjenosti in dokaj visoki ekološki osveščenosti prebivalcev Slovenije.

Smatramo, da bi ga bilo s pametno politiko možno izkoristiti v smeri strukturnih sprememb slovenskega gospodarstva (in ne le gospodarstva). Le dovolj pogumno se je treba lotiti in z veliko mero znanja. Prav tu pa se lahko hitro najdemo bosu. Znanj, ki bi nam omogočila filigransko vodenje procesov prerogulacije in spreminjanja v smeri ekologizacije celotne družbe

pri nas namreč skoraj ni. Raziskave naravoslovnih znanosti, ki odkrivajo posledice človekovega poseganja v naravo, so za kaj takega vse premalo. V tem trenutku pa enostavno ne razpolagamo z ekonomskimi, sociološkimi, psihološkimi, še celo z medicinskimi raziskavami ne, ki bi spreminjanje šele omogočile in vodile v družbo, ki bi znala živeti v ravnotežju z naravo, v neko bodočo ekološko civilizacijo.

LITERATURA

1. Cifrić, Ivan: *Socijalna ekologija*; Globus, Zagreb 1989.
2. Cifrić, I., Čulig, B.: *Ekološka svijest mladih*; Zagreb 1987.
3. Hribar, Tine: *Oblikovanje raziskovalne dejavnosti po vedah in prihodnost sistema znanosti II*; RI FSPN, Ljubljana 1988.
4. Plut, Dušan: *Naravni viri kot razvojni dejavniki*; ZDP, Ljubljana 1990.
5. *Poročilo o stanju okolja v SR Sloveniji*; Poročevalec Skupščine SR Slovenije št. 5/1, II in št. 7, Ljubljana 1990.
6. *Slovensko javno mnenje 1980, 1986, 1990*; RI FSPN, Ljubljana 1981, 1987, 1990.

AN ATTEMPT AT IDENTIFYING THE FRAMEWORK FOR INTRODUCING A DECISIVE ECOLOGICAL POLICY

DUŠAN VUKOVIĆ

Ministry of Environmental Protection Ljubljana

In this paper the author establishes the connection between the ecological awareness of certain social structures and the ecological policy with regard to the true state of the environment in Slovenia. He also attempts to identify the framework which stands against introducing a more decisive ecological policy.

Data from the annual public opinion survey conducted by the RI FSNP concerning the opinions and attitudes about the environmental pollution issue, indicate that in the past decade Slovenia's public opinion has become considerably more environmentally-minded. The findings also provide the indisputable conclusion that an extremely wide circle of managers and leaders has become environmentally very conscious, which could lead to their promoting those developmental potentials of economic restructuring which would be ecologically oriented.

On the other hand, the physical data about the state of the environment indicate an outstandingly high level of environmental degradation in Slovenia. And also, that the political system has very clumsily responded to the ever clearer and ever more frequently appearing realization that these problems were structural and that they were emerging due to a defective conception of development. Drawing on the power-structure of the one-party political system, the author speculates, for no relevant research about it exists, that the former political elite was simply incapable to accept the urgency of the environmental issue and that it was unprepared to successfully incorporate it into the economic social structure.

The author sees a possibility of change first of all in the general public's achieving complete ecological awareness, especially the managerial and political leadership classes. The research of ecological awareness in Slovenia has so far been carried out primarily on the level of public opinion, registering its »passive« half, a certain superficial environmentalism.

In order to come to a well-founded conclusion on the actual readiness of the population for a true ecological debate, one should conduct more intensive research which would uncover also the »active« side of ecological consciousness, the real ecological awareness.

Na engleski prevela Sanja Vrhovec Vučemilovič